

Maria Kielar-Turska

Po życiu... – wspomnienie o Profesorze Janie Łazowskim

After life... – memory of Professor Jan Łazowski

Umarłych wieczność dotąd trwa, dokąd pamięcią się im płaci.

Wisława Szymborska

31 stycznia 2020 roku zmarł Profesor Jan Łazowski, praktykujący lekarz podejmujący naukowe rozważania, zainteresowany naukami humanistycznymi, społecznik dbający o współdziałanie w przekazywaniu doświadczeń, człowiek zafascynowany sztuką, zwłaszcza muzyką i literaturą. Został pochowany na cmentarzu w Krynicy-Zdroju, gdzie przez wiele lat pracował jako balneolog, pełniąc funkcję komendanta i ordynatora Wojskowego Szpitala Sanatoryjnego. Pozostawił bogaty spadek intelektualny.

Zostawił spadek w postaci publikacji – licznych książek i artykułów. Podejmował w nich rozważania z zakresu fizjoterapii (*Podstawy fizykoterapii*, 2000), psychosomatyki (*Problemy psychosomatyczne w chorobie wrzodowej żołądka i dwunastnicy*, 1985; *Problemy psychosomatyczne w pierwotnym nadciśnieniu tętniczym i chorobie wieńcowej*, 1982), balneologii, rehabilitacji (współautor *Encyklopedycznego słownika rehabilitacji*, 1998), treningów balintowskich (m.in. *Lekarz, jego pacjent i choroba – przełomowe dzieło Balinta*, 2011). W każdej z prac podawał nie tylko stwierdzone w nauce fakty, ale także przedstawiał własne przemyślenia. Dążył do połączenia wiedzy o biologii człowieka z wiedzą o jego psychice. Pragnienie poznania natury człowieka nurtowało go od czasu studiów. W gabinecie lekarskim

dostrzegł lecznicze i szkodliwe skutki związane z psychologicznym podejściem do człowieka chorego, cierpiącego. Zauważył zależność powstawania i przebiegu schorzenia od czynników psychospołecznych. Ta tajemnicza łączność i wzajemna zależność ciała i duszy, dostrzegana na całym świecie od starożytności, stała się i dla Profesora zagadką do rozwiązywania przez całe dorosłe życie. Uważał, że o człowieku nie można mówić bez uwzględnienia ewolucji. Pisał: *Ludzie jako istoty biologiczne są systemami otwartymi, których aktywność życiowa polega na ciągłym samostereownym pobieraniu ze środowiska informacji, substancji i energii oraz na wspólnym z innymi ludźmi tworzeniu warunków niezbędnych do utrzymania życia osobniczego i gatunku. (...) taka sama reguła rządzi życiem ludzi i innych organizmów, ale z tą wielką różnicą, że człowiek tworzy kulturę, w znacznym stopniu opanowuje środowisko, dzięki czemu jest mniej od niego zależny niż pozostałe istoty żywe*¹. Rozważał zagadnienie roli instynktów, uczuć, potrzeb, rozumu w zachowaniach człowieka, starając się ukazać relację między nimi, zgodnie z przyjętą regułą sformułowaną w kategoriach zaspokajania potrzeb: *potrzeby powinny być*

¹ Cytaty pochodzą z nieopublikowanej pracy: J. Łazowski, *W poszukiwaniu biopsychologicznych mechanizmów zachowania*.

Uroczystość nadania Profesorowi Janowi Łazowskiemu tytułu Honorowego Członka Polskiego Stowarzyszenia Balintowskiego, Kraków 2018. Od lewej: prezes PSB Andrzej Mielecki, prof. Bohdan Wasilewski, prof. Jan Łazowski, prof. dr hab. Maria Kielar-Turska

zaspakajane za cenę jak najmniejszych kosztów i przykrości przy jak największych korzyściach i przyjemnościach, co najmniej większych od kosztów.

Za podstawowe mechanizmy zaspakajania uważał instynkty, potrzeby i emocje. Pisał: *Najczęściej w naszych codziennych zachowaniach współdziałają równocześnie ze sobą potrzeby pochodzące z instynktów przynależnych do dwóch lub trzech (...) grup, co najmniej po jednym instynkcie z każdej grupy, działających za pomocą swoich potrzeb wrodzonych i kulturowych.* Twórczym pomysłem Profesora było wyróżnienie trzech grup instynktów, a mianowicie: – osobnicze, których zadaniem jest utrzymanie życia jednostki (np. termoregulacji, bezpieczeństwa, godności); – społeczne, które służą budowaniu więzi, realizowaniu prokreacji, troski i opiekuńczości (np. porozumiewania się, rozrodczy) oraz – umysłowe, zapewniające poznanie środowiska

zewnętrznego i wewnętrznego (np. poznawania – pamięć). *Wrodzone zachowania apetycyjne są wzbudzane przez potrzeby, a potrzeby i zachowania apetycyjne manifestują się w naszej świadomości i zachowaniach jako chęci, pragnienia, potrzeby, marzenia, zamiary.* Wyjaśniając związki procesów biologicznych z psychicznymi pisał: *Granica między zachowaniami psychicznymi a zachowaniami biologicznymi jest zatarta, ale możliwa do wyznaczenia przy obserwacji zaspakajania potrzeb. Najczęściej są to dwie strony tego samego wydarzenia, jak dwie strony medalu.*

Stawiał pytania dotyczące problemów egzystencjalnych i próbował znaleźć własne odpowiedzi. Jednym z nich było pytanie, dlaczego ludzie chcą żyć. Uważał, że *podstawową potrzebą człowieka jest samo życie. Istota ludzka ma głęboko zakorzoną potrzebę życia, która oznacza że nie chcemy umierać. Motywem podtrzymującym ogólną chęć życia i motywem*

trwania na najwyższym dostępnym poziomie komfortu emocjonalnego są uczucia pozytywne. Stała chęć podnoszenia jakości życia jest słabo kontrolowana racjonalnie i ma charakter realizacji wrodzonego mechanizmu motywacyjnego podobnego do instynktu. Jego zdaniem, ludzie nie chcą umierać, co oznacza, że chcieliby żyć wiecznie. I nie chcą cierpieć, marzą o szczęściu. A życie wieczne i szczęście to raj. W swojej ostatniej pracy pisał, że drugą wielką potrzebą człowieka jest przeżywanie szczęścia lub co najmniej przyjemności, czyli uczuć pozytywnych. Bez nich człowiek nie chce żyć. Brak uczuć pozytywnych i brak nadziei na nie, a jednocześnie przeżywanie uczuć negatywnych powodować może przerwanie swojego życia. Innymi słowy, człowiek chciałby żyć wiecznie i zawsze być szczęśliwy, po prostu żyć w raju.

Silna tendencja do zrozumienia zachowania człowieka, a z drugiej strony poznania funkcji różnych medycznych oddziaływań, skłoniły J. Łazowskiego do zainteresowania się zagadnieniami na pograniczu medycyny, takimi jak: metody medycyny niekonwencjonalnej czy efekt placebo. Na temat tego zjawiska przedstawił własne hipotetyczne wyjaśnienie (*Efekt placebo czy efekt relacji, Sztuka Leczenia* 2012). Jego zdaniem, efekt placebo można ujmować jako przystosowanie ewolucyjne, wrodzone (występuje powszechnie); bądź też jako reakcję wywołaną bodźcami z relacji terapeutycznej, która działa jako jeden ze składników tej relacji. *Może być odpowiedzią organizmu na poddanie się opiece, taką samą lub podobną do tej, którą daje organizm dziecka na czynności opiekuńcze* (2012).

Uważał, że skuteczność leczenia metodami medycyny niekonwencjonalnej oparta jest na efekcie placebo; raczej na relacji terapeutycznej niż stosowaniu konkretnych środków. Pisał: *Efekt wydaje się największy, gdy terapeuta i pacjent są głęboko przekonani (bez sceptycyzmu) o skuteczności podawanej terapii, nawet gdy to przekonanie jest nie dość krytyczne lub błędne* (2012). Zauważał, że WHO po wieloletnich, szczegółowych badaniach doszła do wniosku, że metod medycyny niekonwencjonalnej nie należy zwalczać, lecz wręcz zaleciła

wprowadzanie do publicznej służby zdrowia, także w krajach rozwiniętych.

Inny rodzaj spadku, jaki pozostawił Profesor Jan Łazowski, to pokazanie potrzeby współdziałania i przekazywania sobie doświadczeń. Wyrazem takich działań Profesora było prowadzenie naukowych stowarzyszeń, takich jak: Sekcja Medycyny Psychosomatycznej Polskiego Towarzystwa Lekarskiego, Towarzystwo Edukacji Psychosomatycznej (prezes w latach 2007–2017), Polskie Towarzystwo Medycyny Fizycznej i Balneologii (działał jako wiceprezes), Polskie Stowarzyszenie Balintowskie (był jego współzałożycielem i pełnił funkcję prezesa). Żywy udział Profesora w pracy tych stowarzyszeń, a także zainteresowanie ich funkcjonowaniem, kiedy nie mógł już sam aktywnie działać, sprzyjało ich trwaniu i aktywnemu funkcjonowaniu.

Był także założycielem i redaktorem (1997–2004) czasopisma *Human Movement* oraz członkiem redakcji czasopism: *Sztuka Leczenia* i *Balneologia Polska*. W czasopismach tych pojawiały się również wypowiedzi Profesora na temat aktualnych, istotnych problemów dotyczących psychosomatyki (*Nowe horyzonty psychosomatyki*), kontaktów lekarza z pacjentem (*Nowa teoria więzi*). Rozważając problemy psychosomatyki, wskazywał na powiązania zagadnień tej subdyscypliny z szybko rozwijającą się biologią, psychologią i medycyną ewolucyjną, które to dyscypliny silnie wiążą mechanizmy psychologiczne z somatycznymi. Łazowski sugeruje zależność określonego zachowania jednostki od zachowań wrodzonych i nabytych w rodzinie oraz zmienianie się tego zachowania pod wpływem społecznych uwarunkowań kulturowych. Takie ujęcie otwiera, jego zdaniem, nowe horyzonty dociekań psychosomatycznych. Zauważał, że nowa subdyscyplina psychologii, a mianowicie psychologia zdrowia, przejęła pewne zagadnienia, takie jak stres czy salutogeneza, które powstawały w obszarze medycyny psychosomatycznej.

W spadku pozostawił także to wszystko, co wiązało się z przekazywaniem wiadomości za pośrednictwem wykładów, referatów oraz

umiejętności formowanych w czasie treningów. Profesor Jan Łazowski prowadził wykłady w Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu (fizjoterapia), Akademii Muzycznej we Wrocławiu (muzykoterapia), Państwowej Wyższej Szkole Medycznej w Opolu (fizjoterapia), Wyższej Szkole Zarządzania i Przedsiębiorczości w Wałbrzychu, w Centrum Medycznym Kształcenia Podyplomowego w Warszawie, w Instytucie Psychologii Stosowanej Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Mając uprawnienia lidera, prowadził treningi balintowskie, które służą rozwijaniu wrażliwości emocjonalnej osób personelu medycznego w kontakcie z pacjentem, przez co zwiększają efektywność udzielanej pomocy a jednocześnie zapobiegają wypaleniu zawodowemu tych osób. Uważał, że bez podejścia psychosomatycznego i treningów balintowskich nie zostaną wykorzystane wszystkie dobrodziejstwa medycyny. Łazowski wykształcił wielu liderów balintowskich, a także pisał o swoich doświadczeniach w tym zakresie. W roku 2018 otrzymał tytuł Honorowego Członka Polskiego Stowarzyszenia Balintowskiego.

Za swoją wielokierunkową działalność otrzymał wiele odznaczeń, w tym: *Za Zasługi dla ZHP* (za działalność w Szarych Szeregach), *Srebrny Krzyż Zasługi*, *Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski*.

Analiza efektów aktywności naukowej i praktycznej Profesora Jana Łazowskiego skłania do postawienia pytania o jej uwarunkowania. Za twórcą systemowej terapii rodzin Bertem Hellingerem można by powiedzieć: bez korzeni nie ma skrzydeł. Jakże zatem były korzenie silnej i twórczej aktywności Profesora? Zgodnie z koncepcjami Johna Bowlby'ego i Berta Hellingera, źródeł należy upatrywać w dzieciństwie. Kolejne pokolenia, jak zauważa Hellinger, nieświadomie przejmują uczucia i sposób bycia swych przodków, nie wyłączając dawno zmarłych lub zupełnie zapomnianych członków rodziny. Pradziadek i dziadek Jana Łazowskiego byli lekarzami w Winnicy na Ukrainie, gdzie aż do I wojny światowej ich rodzina miała swoje siedlisko. Ojciec Profesora

zaś był inżynierem o szerokim wykształceniu zdobytym na uczelniach w Rydze, Lwowie i Pradze; to on był jego mistrzem i nauczycielem. Profesor wspominał piękną bibliotekę swego ojca, w której nie brak było encyklopedii, dzieł filozofów czy medyków, a także literatury pięknej. Środowisko rodzinne rozwinęło, zdaniem Profesora, jego silną potrzebę poznawania.

Z kolei zajęcie się praktyką lekarską po studiach medycznych, które ukończył w 1952 roku na Uniwersytecie w Poznaniu, skierowało jego zainteresowania na zachowanie człowieka chorego i na zachowania lekarza w kontakcie z pacjentem. Profesor był przede wszystkim praktykującym lekarzem: asystentem w Klinice Chorób Wewnętrznych w Poznaniu, lekarzem w sanatoriach w Krynicy-Zdroju i Ciechocinku oraz w Wojskowym Szpitalu Klinicznym we Wrocławiu. To obserwacje praktykującego lekarza wyzwały pytania, a poszukiwanie odpowiedzi na nie skłoniło do prowadzenia naukowych studiów. Efektem takich poszukiwań było zarówno zgłębianie wiedzy o człowieku, zwłaszcza chorym, o jego zachowaniach oraz o porozumiewaniu się lekarza z pacjentem, jak i uzyskiwanie kolejnych stopni naukowych. W Wojskowej Akademii Medycznej uzyskał w 1964 roku stopień doktora nauk medycznych, a na podstawie rozprawy *Powiązania między objawami choroby wrzodowej a osobowością* (1989) otrzymał stopień doktora habilitowanego.

Pasja poznawania i wyjaśniania ludzkich zachowań, zwłaszcza tych występujących w relacji pacjent – lekarz/terapeuta, była głównym czynnikiem naukowych dokonań i zdobywania praktycznych umiejętności. Do ostatnich dni życia Profesor był otwarty na naukowe dyskusje oraz zainteresowany aktualnymi zdarzeniami politycznymi i społecznymi otaczającej go rzeczywistości. Do końca korzystał z osiągnięć nowych technologii: mimo utraty wzroku korzystał z komputera z oprogramowaniem dla niewidomych i z iphona. Pragnął, aby efekty Jego dokonań pozostały w pamięci Jego słuchaczy, uczniów, pacjentów, czytelników i przyjaciele.